

Noch zwei weitere Gruppen zusammengehöriger Abhandlungen finden sich in dem Sammelwerk. Die eine beschäftigt sich mit altlateinischen Übersetzungen griechischer Vätertexte (SS. 392-447), die andere mit der Frage des römischen Primats (SS. 509-565).

Die Redaktionsarbeit geschah in vorbildlicher Weise. Die Literaturangaben wurden überprüft, ergänzt und vereinheitlicht, offenkundige Zitationsfehler und Unstimmigkeiten beseitigt. Ergänzungen des Autors und des Herausgebers sind durch Kursivdruck kenntlich gemacht. Für jeden Beitrag ist nicht nur genau mitgeteilt, wo er zuerst veröffentlicht wurde, sondern es werden auch die Seitenanfänge der früheren Drucklegung im Text durch Ziffern in eckigen Klammern angezeigt. Bedauern werden es wohl manche Benützer des Werkes, daß ihm aus Zeitmangel nicht wenigstens ein Register der zitierten antiken und modernen Autoren beigegeben werden konnte.

Adolar ZUMKELLER, OSA, Rom.

Adolar ZUMKELLER, O.S.A., *Das Mönchtum des heiligen Augustinus*. Zweite, neubearbeitete Auflage. (Cassiciacum, Band XI). Würzburg, Augustinus-Verlag, 1968, 488 blz. Prijs : DM 39.30.

Zelden zal men een nieuwe uitgave met zo veel recht aangekondigd hebben als een nieuw bewerkte druk als hier het geval is. Deze nieuwe druk is een vrijwel geheel nieuwe studie geworden. Het verschil tussen de beide uitgaven wordt treffend aangeduid door het feit dat in de eerste uitgave als titelafbeelding van Augustinus een modern schilderij van de hand van een Duitse kunstenaar was gekozen, terwijl we in de nieuwe bewerking het bekende Augustinusfresco uit de 6e eeuw (paleis van Lateranen) vinden. Dit verschil in de gekozen titelafbeelding is symptomatisch voor het verschil in geest en sfeer, waarin de beide uitgaven tot stand zijn gekomen.

De eerste druk van deze studie over het kloosterleven volgens Augustinus (met een vertaling van de desbetreffende teksten) verscheen in 1950. We hebben haar uitvoerig in dit tijdschrift besproken in de derde jaargang (1953), blz. 341-353. Ons grootste bezwaar was toen, naast vele details, dat het geheel van deze studie bij al haar waarde te weinig historisch geconcipeerd was en nog te veel gedacht vanuit het perspectief van latere tijden (blz. 343 v.). Als geheel juichten we echter ook toen reeds het werk toe als enige tot dan toe ondernomen grotere poging om een uitvoerige studie over het kloosterleven van Augustinus te brengen. Zij had, bij alle toen gesignaleerde bedenkingen, toch haar grote historische waarde. Wij kunnen er ons slechts over verheugen dat in het afgelopen jaar een nieuwe druk tot stand kwam. Meer reden tot dankbaarheid hebben wij echter omdat de auteur niet alleen dankbaar gebruik heeft gemaakt van alle gebrachte kritiek, maar vooral omdat hij de moed heeft kunnen opbrengen zijn werk opnieuw te concipiëren en zich los te maken van zijn vroegere

prae-occupaties. Zo schetst hij thans het kloosterleven van Augustinus veel sterker tegenover de achtergrond van Augustinus' eigentijd en in het licht van zijn theologische reflecties.

De nieuwe druk is dan ook vooral in het eerste deel, het studie-gedeelte, een vrijwel geheel nieuw werk geworden, waarin men de oude druk vaak niet meer terugkent. Een aanwijzing voor de grotere rijpheid en verdieping die het werk ondergaan heeft, is reeds te zien in 't feit dat dit eerste gedeelte in de vroegere druk 194 blz. telde, in de nieuwe daarentegen 288. Geheel nieuw bijv. is het gedeelte over de zin en de betekenis van het kloosterleven. Aanzienlijk gewijzigd, uitgebreid en verdiept zijn vrijwel alle andere hoofdstukken van dit eerste gedeelte.

De vooral in de afgelopen 15 jaren sterk toegenomen literatuur over het kloosterleven bij Augustinus blijkt de auteur volledig te kennen. Hij heeft er op kritische wijze zijn voordeel mee gedaan. Hetzelfde moet gezegd worden van de nieuwe literatuur over de theologie van Augustinus.

Wat van het eerste gedeelte, de historische studie, gezegd is, geldt ook voor het tweede gedeelte van het werk dat de vertaling van de teksten bevat. Uit de aard der zaak heeft dit deel minder wijzingen ondergaan dan het eerste. We constateren echter met dankbaarheid dat nu ook *Quaestio 71* uit de *De 83 Quaestionibus* opgenomen is. Eveneens werden thans de eerste hoofdstukken van Brief 211 vertaald. Aan de tekst van de Regel gaat een uitgebreide inleiding met betrekking tot de authenticiteits- en tekstkritische vragen vooraf, zulks aan de hand van de omvangrijke nieuwere literatuur. Daarbij kon zelfs al gebruik gemaakt worden van het bijna gelijktijdig (1967) verschenen tweedelige werk van L. Verheijen over de Regel. Zumkeller heeft het manuscript van Verheijen in kunnen zien (blz. 323, aant. 3). Voor de tekst zelf is echter nog gebruik gemaakt van de vertaling van Hümpfner (blz. 333, aant. 32). Voor zover we na hebben kunnen gaan, wijkt deze tekst slechts op 'n enkele plaats in belangrijke mate af van de tekst van Verheijen (hoofdstuk 10, blz. 341, 2e alinea : « Klosterzucht » (moribus) in plaats van « minoribus »). Voor de gebruiker kan dit nauwelijks een bezwaar zijn.

Meer nog dan de eerste druk van dit over het kloosterleven van en bij Augustinus menen we deze nieuwe bewerking van harte te moeten aanbevelen.

E. HENDRIKX, O.S.A.

Bernardin WILD, O.S.A., *Die Augustiner*. Freiburg i.d. Schweiz, Paulus-Verlag, 1968 (Serie : Orden der Kirche, Band 8), 224 pp.

Pater Bernardin Wild biedt in dit overzicht geen diepgaande historische studie, maar een eenvoudige inleiding om de geïnteresseerde lezer het voornaamste in de ontwikkeling van de Orde mede